

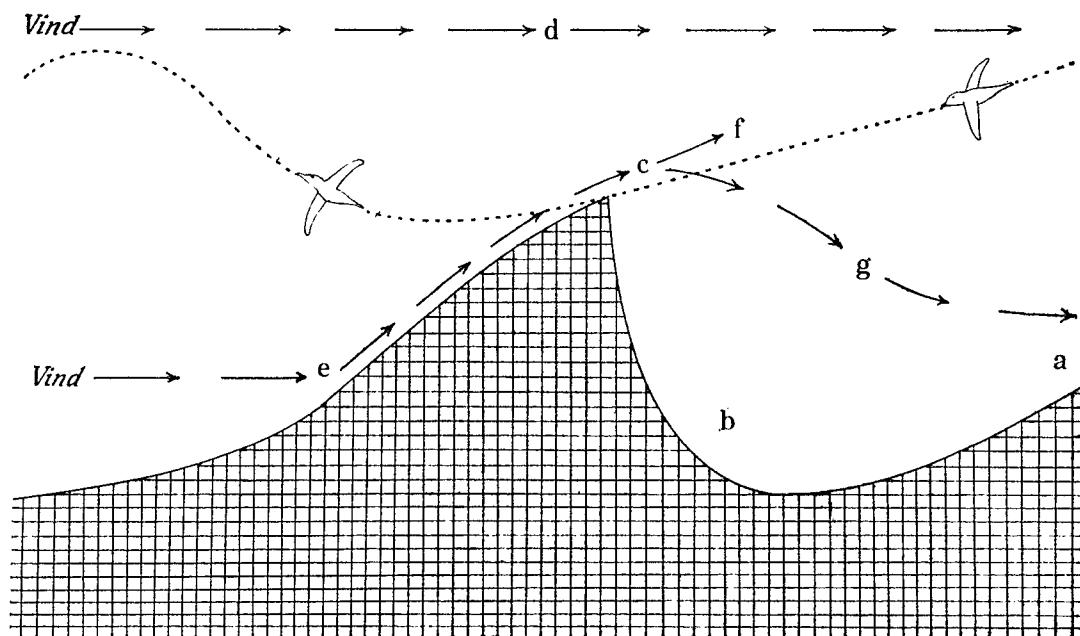
LIDT OM MALLEMUKKEN

(Stormfuglen, *Fulmaris glacialis*)

Af museumsinspektør, dr. phil. O. Hagerup

En rasende orkans fejen over det nordlige Atlanterhav er en oplevelse, der for altid vil præge sig i ens sind ved sin storslåede væld. Man fatter ikke de mægtige kræfter, der er i bevægelse; mod kystklipperne kastes tang og vragestumper op i rådhusårnets højde, og ude over søen slår vinden toppen af de vældige bølger, der piskes til skumsprøjt, så det ser ud, som om det var forrygende snestorm. Når man er kommet sig psykisk og legemligt oven på de strabadser, som måske har varet i ugevis, dukker en undren op i én over, at der er nogle skabninger, der endogså synes at trives og klare sig særlig godt i disse overmenneskelige naturforhold. Det kan f. eks. isstormfuglen eller som den også kaldes, malle-mukken eller havhesten (*Fulmarus glacialis*), som i modsætning til de allerfleste fugle, der kan svømme, rigtig befinder sig i sit es under en langvarig orkan. Alle måger ser ynkelige ud, når det rigtig stormer; de bliver da ret hurtigt trætte og tvinges til at sætte sig på bølgerne, hvor de må ride stormen af og risikerer at sulte, hvis den kommer til at vare for længe. Anderledes med malle-mukken, som fra tidlig morgen til sen aften og dag efter dag suser af sted i det hårdeste vejr uden at trættes, men vel at mærke også uden at gøre en eneste anstrengende bevægelse.

Herom skriver Fridtjof Nansen: „Ustandselt og utrætteligt svæver de på deres lydløse flugt; aldrig ser man dem hvile. Det synes at stride mod alle fysikens love, at en fugl således skulle kunne glide af sted fremad på stive vinger uden at røre en muskel - ja, endda sætte mere fart på uden at dale, men tværtimod stige. Det synes næsten at være mod tyngdeloven. Senere hen er jeg kommet til det resultat, at denne fuglenes evne til at svæve på ubevægelige vinger skyldes deres nøje kendskab til de opstigende luftstrømme; når luften nemlig blæser hen over vandfladen, som er ujævn på grund af bølgerne, så danner der sig hvirvler med op- og nedgående luftstrømme. Det er den samme luftmængde, der går ned som op; men luften, som drives opad, har større hastighed end den, der går ned, den har med andre ord en større levende kraft og er i stand til at holde en fugl svævende - som vel at mærke forstår at benytte sig af den - ja, endog til at føre den fremad.“

Skematisk tværsnit af en bølge. Vindens retninger er angivet ved pile. Stormfuglens kurs vist med en punkteret linie. Fuglen løftes af de skråt opadrettede vindstød fra bølgenes vindsider. Se forøvrigt teksten.

Det er netop det, der er hemmeligheden ved malle-mukkens flugt; den forstår at bevæge sig *mod* vinden i glideflugt, hjulpet af de for den gunstige luftstrømme, som den forstår at udnytte, fordi den bevæger sig så tæt ved overfladen. Vi vil se på hosstående, skematiske tværsnit af en bølge, over hvilken vindretningen er tegnet ved hjælp af pile. På bølgens vindside tvinges luften skråt opad til bølgetoppen, hvor luftstrømmene fordeles i en hvirvel, fra c - f bliver hastigheden størst; her mødes og bøjes de til horisontal kurs af bevægelserne i de højere luftlag, d, hvis strømninger ikke er blevet forstyrrede af bølgerne. Det nedre, langsommere kvantum af luft (c - g) støder senere mod foden af næste bølge og tvinges atter skråt opad. På bølgens bagside (a - b - c) under hvirvlen er der læ; her ser man derfor, at små og store vanddråber falder lodret ned og forsvinder.

Malle-mukken kommer altså i sin flugt lavt hen over bølgerne og formår at undgå de ugunstige, nedad rettede vindstød (c - g), idet den hviler på vingerne uden at bevæge disse og glider i uregelmæssige buer fra bølgetop til bølgetop, så den hele tiden møder den hjælpende luftstrøm, c - f, som understøtter dens hastige glideflugt. Herunder skifter den uafslædig stilling, i en underlig „usikker“ flugt (der i virkeligheden er meget sikker) stryger den hen over havet; det går nedad mod bølgetoppene og opad, så snart den atter forlader disse. Sådan får

fuglen gratis energi til at flyve og kan derfor overkomme det utroligste og afpatruljerer daglig mægtige arealer i sin søgen efter føde. I læsiden bag bølgerne kan den sætte sig, svømme lidt og fiske, oftest med udbredte vinger. Skal den flyve op igen, lader den sig hæve op på en bølgetop og møder her den stærke opadgående luftstrøm, der løfter den, uden at den behøver at bevæge vingerne; flere meter kan den kastes opad af et enkelt vindstød.

Når mallebukkerne i dagevis tålmodigt følger skibene, viser det sig, at de ikke er kostforagtere, men sluger næsten alt, hvad der kastes ud herfra, når blot det er nogenlunde blødt. Det er let at fange dem på krog med lever eller spækmadning, og hvis man atter slipper dem, bider de hurtigt igen på en ny krog.

Dette kunne forlede én til at tro, at de er altædende. Men skibe er ikke hyppige på det mægtige, nordlige Atlanterhav og kan kun blive en *tilfældig*, heldig chance for det umådelige antal fugle, der færdes her.

I 1924 tilbragte jeg september måned på en sejlads fra 71° n. br. på Grønlands østkyst til 63° på Norges vestkyst, og overalt var der mallebukker, skønt jeg ikke iagttog eet eneste andet skib på åbent hav, og der blæste en forrygende orkan næsten hele tiden.

Kun ved at undersøge dyrenes maveindhold kan man få et indtryk af, hvad hovedmængden af deres føde består af. Det fik jeg lejlighed til i 1925 i Davisstrædet (ved 64° n. br.), hvor 50 friske fugle (næsten alle med rugeplet) gav følgende statistiske resultat:

Bladfragmenter	i	1 individ
Snegle	i	2 individer
Frø	i	3 individer
Fisk	i	3 individer
Børsteorme	i	8 individer
Rundorme	i	16 individer
Sten	i	17 individer
Blæksprutter	i	50 individer
Rød olie (tran)	i	50 individer

Hvis man kommer tilstrækkeligt nær ved en mallebuk, vil den forsvare sig ved at sprøjte noget af sit maveindhold i en stråle efter én; og dette består hovedsageligt af en stinkende rød olie af en lugt så uforgængelig, at det tager åringer, før den helt forsvinder. Dyret har altid denne olie i maven og er i stand til at kvittere den ene portion efter den anden; den er næsten strukturløs, og råmateriale må altså være let forgængelige organismer. Det lykkedes mig at fange fugle,

Fuglefjeld med ynglende mallemukker.

Foto: O. Hagerup

der netop havde spist; og det viste sig da, at maveindholdet næsten udelukkende bestod af små, tyndskallede krebsdyr, som er fyldt med rødgyldne oliedråber.

Kvantitativt er dette åbenbart det absolut vigtigste næringsmiddel; men det synes jo næsten ufatteligt, at disse mængder af store fugle skulle kunne mættes af så små dyr som planktonorganismer. Og dog forstår man det, hvis man ved sommer-tid har opholdt sig i de pågældende farvande og set havet milevidt farvet af plankton. Her vælger og vrager fuglene sikkert ikke, men snupper alt, hvad der i størrelse blot er over et par mm, og byttet ikke er for hurtigt i vendingen. En grønlandsk fugl havde hele maven fyldt med ca. 5 mm lange eksemplarer af en amphipod, *Themisto libellula* Mandt, et krebsdyr, der er vidt udbredt i de arktiske

have nord for sydkysten af Island og Grønland. Ved Færøerne spiller arter af slægten *Calanus* (en copepod) en dominerende rolle i planktonet.

Blæksprutteresterne i maveindholdet overrasker en hel del, da det synes umuligt at tænke sig, at mallebukken skulle være i stand til at jage og dræbe kampberedte blæksprutter, i hvert tilfælde så store eksemplarer, hvis rester - med over 1 cm lange næb - forelå i de undersøgte fugles maver.

I de mange måneder, hvor jeg daglig har haft lejlighed til at iagttage mallebukken på havet, har jeg aldrig set noget til sådanne kampe mellem fugle og blæksprutter. Derimod har jeg set, at når skibet nærmer sig hvaler, der tumler sig i vandskorpen, fatter mallebukker (og forøvrigt også tatteratter) en påfaldende interesse for disse, holder sig i lang tid svævende over dem og styrter sig pludselig ned mellem hvalerne.

Det angives, at fuglene snapper hvallusene (*Cyamus*), men jeg har aldrig fundet disse dyr i fuglemaverne, lige så lidt som jeg har set mallebukkerne berøre hvalerne. Nej, interessen for hvaler er måske (?) af lignende art som for skibe, idet de hapser det affald, som måtte blive tilovers. En af deres opgaver er måske at hente hvalernes gødning, inden den synker til bunds? Og her er vist en af forklaringerne på blæksprutteresterne, idet adskillige af tandhvalerne næsten udelukkende lever af blæksprutter. På den tykke hvalhud kan man iagttage mærker efter overståede kampe mellem de to parter i form af ar efter sugeskåle og blækspruttenæb - kampe, der har været så voldsomme, at den forsigtige mallebuk aldrig ville indlade sig på sligt. Men rester af døde blæksprutter tager den.

Fra hvalgødningen går de ufordøjelige blæksprutterester ned i fuglens mave, hvor de får en lignende mekanisk betydning som sten i landfugles kråser. Her slides de langsomt og kan til sidst passere sammen med den øvrige føde, eller de gylpes op. Man tør ikke deraf slutte, at hvalfæces har nogen større *kvantitativ* betydning som næring for fuglene; thi der er også langt mellem hvaler som mellem skibe på det umådelige hav; og disse må vist ligeledes betegnes som en lykkelig, men tilfældig chance for de fugle, der er så heldige at møde dem.

De øvrige dele, der blev fundet i maveindholdet, spiller kvantitativt en langt mere underordnet rolle; dog tyr mallebukken endog til vegetarisk kost; når den ruger, er dens opspyt ofte grønt, fordi den æder bladene af kokleare, som vokser på klipperne nær dens rede. Når ungerne er store nok, forlader de de højtliggende reder på klippehylderne, (på Færøerne sker dette omkring 1. september); idet de lader sig falde, spredes vingerne ud, og de glider passivt ned på vandet, hvor de må blive liggende, hvis det er stille vejr. Forældrene ophører nu med at interessere sig for dem; og det er da godt, at de er i god foderstand og desuden fyldt med den røde olie, forældrene i mængde har gylpet op til dem. Liggende tem-

Grindehval med mærker efter kampe med blæksprutter.

Foto: O. Hagerup

melig hjælpeløse på vandet, hvor de venter på blæst, er de lette at fange, og færingerne opsamler dem da også i tusindvis. Mallemuk hedder på færøsk: nata (udtales nåða), og det giver anledning til et festligt ordspil: „Nu er det nådens tid,“ siger færingen, når han en stille august-septemberdag starter sin båd for at fylde den til overflod med nataunger. Disse bliver behandlet på lignende måde som klipfisk og er en lækkerbid i lange vintermåneder, hvor det er svært at komme på søen og fiske. Grønlænderne bryder sig derimod ikke om at spise mallemukker.

Mange små og isoleret beliggende klippeøer er om vinteren i lange perioder afskåret fra proviant fra omverdenen; og da er det selv for færøsk tålmodighed en hård belastning helt at mangle fersk føde med vitaminer. På havet er det livsfarligt at vove sig; og næsten alle de bedste fugle på fjeldet er for længst flygtet mod syd, hvor der er sol og sommer og ofte så stille vejr, at de kan fiske.

Kun mallemukken behøver ikke lade sig fordrive af selv en langvarig færøsk vinterstorm, fordi dens særlige evner - netop som stormfugl - sætter den i stand

til at være standfugl; den ikke blot trodser det nordlige Atlanterhavs klima, men finder stadig sin føde der, hvor hårdt vejret så end er. Da går færingen f. eks. på Myggenæs med sit fuglenet på en stang ud til en passende plads ved kanten af et lodret fjeld, hvor man som fremmed med rette føler sig i stadig livsfare. Men alligevel er det dog umuligt at lade være med at betages af havets storslåede og gribende skuespil samtidig med, at man klamrer sig fast for at undgå turen ned i malstrømmen ved fjeldets fod.

Ude over bølgerne stryger enkelte mallebukker fra top til top; og stormen presses med voldsom kraft ind mod den lodrette fjeldvæg, hvor langt den frieste passage er lodret *opad*. Konstateringen af dette ejendommelige forhold kan fylde én med voldsom forbavselse, når man stirrer hen mod elven, der fører det stadigt sivende regnvand over fjeldets rand og ud mod havet. Da løftes nemlig selv dets største vandfald som et springvand lodret op i luften, hvor det snart piskes til støv, der tydeligt viser én både vindens retning og styrke. Luften presses nemlig så tæt ind mod klippen som muligt; derved kommer den ind *under* elvens vand, der på grund af strømmens fart bevæger sig i en bue ud fra klippevæggen. Og så opstår netop det eventyrlige naturskuespil: Et vandfald, der går opad som en geysir. Men som det meteorologiske geni mallebukken jo er, har den forlængst opdaget og samtidig også forstået at udnytte de naturkræfter, der er så stærke, at de kan vende op og ned selv på et vandfald. Derfor flyver den så nær som muligt ind til fjeldvæggen og løftes hurtigt højt op. Man kunne måske have ventet, at den dog holdt sig et passende stykke borte for ikke at risikere at støde imod. Men vindens evne til at løfte er selvsagt størst nær ved selve fjeldet. Og her kommer fuglen da også strygende, aldeles uimponeret og nonchalant samt uden at lade sig mærke med, at „det trækker“, mens et sølle menneske gør en ynkelig figur ved at hage sig fast med arme og ben i næsten hvad som helst i nærheden.

Men færingen med sit net er endnu klogere end fuglen, han tager et tidligere fanget dyr og basker lokkende med dets vinger. Så sikkert står han bag en klippe som i sin egen stue. Snart kommer der en fugl roligt glidende forbi, og som sagt båret af den lodrette luftstrøm langs væggen; men efter et imponerende rutineret kast med nettet sidder fuglen pludselig som fange ved færingens fod. Han drejer straks koldblodig og øvet dyrets hovede om, som var det nøglen i en dør; dernæst binder han noget om fuglens hals for at blive fri for den stinkende, røde tran, der vedblivende siver ud af dyret, hvorved man kan se, at den ikke er fastende selv i det værste vejr. Den føde, der mætter selv de vældige hvaler og sildestimer, kan mallebukken åbenbart også altid få fat i. Snart kan færingen gå tungt belæst hjem og glæde sig over, at hans familie nu ikke behøver at spise saltet eller tørret spæk af hval eller får flere gange daglig.

Det er kun omkring en menneskealder siden, at mallebukken bredte sig så meget mod øst og begyndte at ruge på Færøerne; men nu er den også indvandret på Norges kyster. Den er ikke altid vel lidt på fuglefjeldene, fordi de bedste spise-fugle flygter for dens stank. I Danmark ser man den om sommeren, først når man runder Skagen. Kun enkelte individer vover sig som sjældenheder til vore indre farvande om vinteren.

Som spisefugl har mallebukken også mistet en stor del af sin popularitet, da det for nogle år siden opdagedes, at de mennesker, der tilberedte den, kunne få voldsomme sygdomme (lungebetændelse) og ofte døde. Det var en dygtig, færøsk læge, *Rasmussen* fra Eide, som fandt ud af, at fuglen overførte den frygtede papergøjesyge til mennesket.

Mallebukken må have åbent vand for at kunne fiske. Derfor flygter den fra de grønlandske kyster, hvor isen om vinteren danner sammenhængende lag. Men f. eks. på Østgrønlands kyst kan den om sommeren arbejde i vandet mellem drivende isflager.

Det er meget sjældent at se Mallebukken dykke, men den kan nå omkring $\frac{1}{2}$ meter under vandkorpen, hvis f. eks. en særligt lækker bid er ved at forsvinde ned i dybet.

Lige så sjældent er det at høre dens stemme. Men det kan ske f. eks., når den bliver særlig ivrig i et slagsmål om føde. Og kommer hannen strygende forbi sin rugende mage på fjeldvæggen, hilser han hende undertiden med svag, hæs strubelyd: „Aah“! Og så replicerer hun ømt: „Aah“!